

הפועל בבינוני עם כינוי נושאי חִבּוּר (אנקליטי)

מנחם מורשת

השימוש בסופית -ני ככינוי נושאי חבור אל פועל בבינוני (נפוץ בעיקר בגוף ראשון יחיד) אינו ידוע מן המקרא. התצורה עלתה לראשונה בלשון חז"ל (כגון: חוששני, מעידיני, מקובלני), והיא ממשיכה להתקיים בעברית בת-ימינו הספרותית והמדוברת אף בצורנים, שאין מהם זכר בלשון חכמים (כגון: חושבני, סבורני, כמדומני – כך דרך ההגייה בימינו). עלינו להבדיל, כמוכן, צורה זו מן הסופית -ני, המשמשת ככינוי נושאי, המצויה במקרא וממשיכה גם בלשון חכמים, כגון "נתנני" (איכה א, יד = נתן אותי); "ותעידני" (איוב כט, יא = העידה לי, עלי); "ברכני" (בר' כז, לח = ברך אותי); אך גשים לב, כי במקרא אין כינוי זה רגיל להידבק לבינוני, אלא לפועל בשאר הזמנים. בבינוני יחיד מצאנו רק "עשני עשהו" (איוב לב, טו; ושם פסוק כב = העושה אותי) ו"המאזני חיל" (תה' יח, יג).¹ יחס הפועל, שבני הדבוק כסופית לצורן בבינוני, נפוץ יותר בלשון חכמים, אך כדי להבדילו מן הצורנים בסיומת -ני ככינוי נושאי, באה צורה זו בעיקר על-ידי הוספת הנושא לפני הפועל, כגון: "שהוא פוסלני" (יבמ' ז, ו – אותי); "מה אתה טועניני" (שבוע' ז, ח/10 – נגדי); "את משיבני" (ירו' פסח' ו, ז – לג 3); "את מקימני" (בר'ר עה – 878); "מי מודיעני" (ת' כלים ב"מ ו, יא; בבלי מגי' ו, א) וכיו"ב. במקרא לעומת הנ"ל, כשהבינוני נתפס כשם, מצטרף לו כינוי השייכות, כגון: מושיעי, מוצאי, מרוממי, רועי (= רועה שלי, או הרועה אותי).²

אימתי והיכן צמחה הצורה האנקליטית בפועל בבינוני עם כינוי נושאי (קוטלני, מוקטלני ודומיהם)? לפי בדיקה מסתמך, שהיא עולה במשניות הבבלי ובדפוסי המשנה השונים שהתבססו עליהן, אך כבר ציין מ"צ סגל³, שבמקומות אלה במשנה לפנינו כתיב מאוחר של מעתיקים. בבדקו הפעם את ההבדל שבין הדפוסיים ובין כ"י קאופמן⁴, מצא סגל, שבכ"י

על-פי הרצאה בקונגרס העולמי השביעי למדעי-היהדות, בקיץ תשל"ז, ירושלים. רשימת קיצורים שכיחים, ראה בסוף המאמר.

1 W. Gesenius, *Hebrew Grammar*, p. 357. ברבים מצוי: "גואלנו" (יש' מז, ד; סג, טו), שיכול להתפרש גם כיחס הקניין – ראה להלן.

2 גזניוס, שם, עמ' 352.

3 "דקדוק לשון המשנה", תל-אביב, תרצ"ו, עמ' 46; וכבר עמד על-כך K. Albrecht, *Neuhebräische Grammatik*, München, 1913, p. 119.

4 "קוטשר משיג על סגל, שלא הקפיד בעבודתו לראות את כ"י לפחות (שכבר פורסם בזמן חיבור

הפועל בבינוני

שליטה הצורה הפרודה, דהיינו הדרך האנאליטית: קוטל אני, מקוטל אני – ואמנם נכון הדבר גם לגבי כל כתיב־היד של המשנה מטיפוס ארץ־ישראל⁵. וכפי שניזכר, זהו המבנה הקבוע לא רק במשנה אלא אף בחלק גדול של הספרות התנאית (ע1א). ברור הדבר לחלוטין לגבי שתי המכילות וגם לגבי הספרא על־פי כתיב־יד מעולים.

א. התופעה במשנה

זוהי התמונה המתקבלת מבדיקת כתיב־היד של המשנה:

בדפוסים (על־פי אלבק־ילון) ⁶	בכתיב־היד של א"י ובמ"ר
ובמש"ב	(כולל דפ"ר, נפולי רנ"ב)
1. גוזרני עליך שתבוא אצלי	גוזר אני עליך
(ר"ה ב, ט/11)	
2. חוששני לו מחטאת	צריך אתה לנדות? חושש אני לו 2x
(שבת טז, ז/8; שם כב, ג) ⁸	
3. מקובלני מרבן גמליאל הזקן	ומקובל אני
(יבמ' טז, ז)	
מקובלני מפי שבעים ושנים זקן	מקובל אני
(ידים ד, ב) ⁹	
4. האומר לחבירו מודרני ממך, מופרשני	מודר אני, מופרש אני,
ממך, מרוחקני ממך (בדר' א, א)	מרוחק אני ממך
5. תמיהני אם פטר בה	תמיה אני אם יפטר בה (גם בדפוסים)
(כרי' ד, ג/5 – רק מש"ב)	

ב. התופעה במדרשי ההלכה

כך מסתמן גם בהשוואת כתיב־יד מעולים של רוב מדרשי ההלכה (ע1א – אבל ראה בהמשך על סטיות בכ"י וטיקאן 32 לספרי) לדפוסים או למקור מאוחר; להלן דוגמות:

ספרו), אך הפעם סגל טרח לבדוק. ראה, למשל, י" קוטשר, "ספר חנוך ילון", ירושלים, תשכ"ג, עמ' 246–247; "ערכי המילון החדש לספרות חז"ל", א, רמת־גן, תשל"ב, עמ' 9–10, עמ' 39.

5 קאופמן, פרמה א–ב, לו, פאריס ועוד, שנבדקו לצורך זה. וראה: מ' בר־אשר, מבוא כ"י פאריס, ירושלים, תשל"ג, עמ' 15; מבוא פרמה/ב, תשל"א, עמ' 12. וכן הוא במסורת תימן, שבקריאה אינם משגיחים בחסרון האל"ף, אלא רואים אותה כאילו היא כתובה: גוזר [אני וכד'] – ראה שבטיאל ("דמתי", "קונטרסים", א, עמ' 15).

6 וכן, למשל, בדפוס ליוורנו המנוקד משנת 1791.

7 כך הוא גם בכ"י של מש"ב, ראה תענ' יט, א, מהדורת מלטער 74, וכן וט/134, כרך ב, 71. ובברכ"י יט, א: "צריך אתה להתנדות... גוזרני עליך גידוי". וכנ"ל הוא ביר' מ"ק ג, א – פא 4.

8 ראה כך ("חוששני") במש"ב שבת קכא, א לפי כ"י וט/108, כרך א 111. וראה גם שם קמו, א.

9 צירוף זה 4x פעמים נוספות גם בדפוס "מקובל אני" (פאה ב, ו; גיטין ו, ז; זבח' א, ג/4; ידים ג, ה/8). מקרה חריג אחד נמצא בכ"י פאריס (גיטין ו, ז). ואחר בדפ"ר, נפולי רנ"ב (ידים ב, ב) – "מקובלני".

מנחם מורשת

6. מוחזקני בך שאתה בקי...
(כ"י וט/32, עמ' 124) מוחזק אני בך
7. ממנה רני ליפרע על-ידי אלמנה ויתום...
(מכ דרשב"י אלמנה ויתום...)
על-ידי עני ואביון
(מכ דרשב"י – הופמאן 150, 151 על-פי מדה"ג)¹⁰
ממנה רני ליפרע (מכ דרשב"י כב, כא אפשטיין-מלמד 210, 212)
8. מעידני עלי שמים וארץ
(ספרא קדו' א, ט – וויס פט 2)
מעיד אני עלי את השמים...
(כ"י ר ת/11, וט/31, עמ' 165ב)
9. פורטני בכל הצוואות שבתורה
(ספ-ב א, עמ' 1, וכן ד"ר)
פורט אני
(כ"י וט/32, עמ' 78)¹¹
פורט אני...
10. שומעני מיעוט חדשים שנים
(מכ דפסחא ב-8, = ספ-ב קמה-193)
שומעני אפילו סטר לו סטירה
(מכ' נזי' ד – 2/261, 8)¹²
שומעני ד' כלים
(ספרא צו ב, ב – ל 1)
11. תמהני עליך אם תאריך ימים
(ספרא שמיני י, ה – נה 3)
תמה אני
(כ"י וט/32, הורוביץ 195)¹³
שומעני בין חדש בין יושן
(ספרא שמיני י, ה – נה 3)
שומעני...
(כ"י ר, רלא/7)
תמה אני
(כ"י וט/32, הורוביץ 195)
- יש להעיר, כי נוסף לאמור לעיל מצויות בכתב-היד עוד צורות אנאליטיות, שזוהות לנוסח הדפוסים, דהיינו שיד המעתיקים והמדפיסים עדיין לא נגעה בהן. כך נמצא פעמיים "פורט אני" במכ"י כ"א 1×, כ"מ 2× (בוא יא – 37; משפ' ו – 269, וכן בד"ו), וכן "תמה אני" מכ דרשב"י יב, טז 1×, בספרא 2×, או בירושלמי¹⁴. הביטוי "שומע אני" שגור מאוד כמטבע לשוני במדרשי ההלכה (מצוי פעם אחת במשנה)¹⁵, ומצוי בצורה זו (ולא באנקליטית) גם בדפוסים, גם במכ דר"י (כגון פסחא ג – 6/11, 15, שם ה ועוד) ללא שום התניה, כך גם במכ דרשב"י¹⁶ ומצב דומה בספרא¹⁷.
- 10 ראה כך במדרש הגדול, מהדורת מרגליות לשמות, עמ' תקכא, ושם תקכד. וראה "ממהרגי" במ"ת – הופמאן, עמ' 158. ובספ – ד רעט – 297: "ממהר אני". אבל ראה בסעיף הבא על כ"י וטיקאן.
- 11 בכ"י וט/32 נמצא כאמור צורות בודדות "פורטני" אפילו נגד הדפוסים (ולא כן בכ"א).
- 12 במהדורת הורוביץ-רבין לא מצוין בח"ג, כי בכתב-יד: "שומע אני". מבין 9 היקרויות העיר רק באחדים על שינוי הגירסה.
- 13 גם כאן נראית אי-ההקפדה על נוסחים בהוצאת הורוביץ (ראה הערה קודמת). ועל מקבילות הביטוי הנ"ל ראה להלן, סעיף ד/7.
- 14 בברייתא ביר' חגי' ב, א – עו 4: "תמיה אני היאך נחלקך" (עא).
- 15 "שומע אני שאמר היה עמהן לטובה" (סנה' א, 7/1), וכן במקבילה בתוספתא: "שומע אני שאהיה וכו'" (ת' סנה' ג, ז – 25/419).
- 16 ראה במהדורת אפשטיין-מלמד במפתח, עמ' 275.
- 17 בקונקורדאנציה של קוסובסקי לספרא (על-פי דפוס וייס) עוד 14 פעמים "שומע אני", גם לפי הדפוס.

הפועל בבינוני

על אף האמור לעיל על הגירסות הנאמנות במשנה, במכילתא ובספרא, מצאנו במפתיע מקרה חריג של צורן בבינוני אנקליטי בכ"י קדום מאוד והידוע כאב-טקסט, כ"י רומי 66 לספרא: "אלא כך מקובל לני (מרבותי – ד"ו), שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה" (ספרא שמיני מ, לג – מה 3, כ"ר עמ' קצה/4, וכן בד"ו). ההפתעה נמוגה עד מהרה בהתברר, כי קטע זה הוא מפרשת מילואים, שכבר קבעו עליה חוקרים, כי "אינה ספרא"¹⁸, וכבר עמדו על כך, שגם לשונה אינה דומה לשאר חלקי הספרא. להלן (סעיף ד/16) נוכל להוכיח לפי מקבילות, שהקטע בא ממסורת בבליית. על אף החריגה המוסכרת יצאנו נשכרים באקראי מממצא יחידאי וקדום זה, שמוצאים אנו בו עדות בת כאלף שנים על דרך ההגייה של צורן בבינוני אנקליטי כזה, שמחלוקת חכמים היתה לגביה. הניקוד כאן בניקוד עליון הוא: מֶ קוּ ב ל נִי (בדרך המבדלת)¹⁹.

ג. סטיות שונות

כבר הערנו לעיל, כי בין ההיקריות השונות בספרות התנאית (ע"א) נרשמות גם "תקירות" בודדות, דהיינו שמתגלות סטיות ממה שהסתמן בממצאים הקודמים (משנה, מכילתות, ספרא) ומופיעים צורנים בבינוני אנקליטי, נגד הצפוי. הדוגמות הן בעיקר מן התוספתא ומעט בספרי במדבר/דברים. אך גם אם עולים מקרים כאלה, נוכל לקבוע, כי בניגוד למקורות הקודמים אין שום אחידות בנידון בין כתבי-היד של התוספתא ושל ספרי במדבר/דברים שבינוני. בתוספתא אין התאמה בין כ"ע לכי"ו או כ"ל. חלק ניכר מן הדוגמות בתוספתא מתרכזות בסדר טהרות, שאין לנו ממנו כתבי-יד מקביל, וכי"ו עצמו אינו תקין בחלק זה.

כ"י וט/32 לספרי מקלקל אף הוא במעט את השורה בדוגמות בודדות של "שומעני", "פורטני" נגד הרוב שם, על אף שכתבי-יד זה מקובל ככתב-היד המעולה ביותר לספרי²⁰, אך נראה שאין הוא מסתייע מכתבי-יד אחרים, ונמצא לרוב שכתב-היד השני במעלה, כ"י אוקספורד 151, עולה עליו לעתים מזומנות בטיב גירסתיו.

1. אבל א מ ו ר נִי בשתייהן החיצונה טהורה (ת' נגע' ב, יא – 19/620, כ"י) – בר"ש: אבל א מ ר א נִי²¹.
2. ג ו ז ר נִי עליה שלא תזרע (ת' שביע' ג, י – ד, כ"י לפי המהדורה של ליברמן 176) – ג ו ז ר א נִי (כ"ע, 27/64)²².

18 ד"צ הופמן, "מסילות לתורת התנאים" (תרגום או"ר), תל-אביב, תרפ"ח, עמ' 30; ועיין: י"נ אפשטיין, "מבואות לספרות התנאים", ירושלים, 1957, עמ' 606, 698.

19 ולא כפי שהוא השתבש ברבות הימים ל"מקובלני" ונשתגר כך גם בימינו בפי העם. דיון על דרך ההגייה ועל העדות המכרעת שלפנינו יבוא בסיומו של המאמר, סעיף ט.

20 כתבי-יד זה אמנם הונח כיסוד לקונקורדאנציה ללשון התנאים, שבעבודת המילוח ההיסטורי באקדמיה. וראה מה שהבאתי בעבודתי "לקסיקון הפועל", ירושלים, תשל"ב, עמ' יד במבוא.

21 ראה: ש' ליברמן, "תוספת ראשונים" למקומות. נראה שהגירסה בר"ש היא הסבירה לגבי 'אמור', אף-על-פי שמצויים בלשון-חכמים חילופי פועל/פעול בין כתבי-יד.

22 לא נמצא במקבילה בירד' ד, א – לה 1. וראה להלן בסעיף ז על "גחוני אני" בספרי דברים.

מנחם מורשת

3. חושינו (בדפוסיים: חוששני) שמא מיעט את הבהרת... חוששנו למותר שמא מיעט (ת' נגע' ב, ג – 24/619, 27, כ"ו) – הגהות הגר"א: חוששין אנו 23 × 3. חיישינון שמא חילפן (ת' דמאי ד, ל – 2/53, כ"ע) – חושש אני (כ"ו, ד).
4. יכולני להאכיל את הכהנים טהרות (ת' אהיל' יח, ב – 19/616), בדפוסיים: יכול אני.
ויכולני לעמוד על הפרוטרוט (ת' ב"מ ד, יז – ד, כ"ו) – צוקרמנדל 24/380: ויכול לעמוד...; אם כן יכול לפרנס, יכולני לפרנס כולן (ת' מנח' י, ד) – כפילות לשון בכתב-יד, וצוקרמנדל 16/527 אמנם העדיף רק: אם כן יכול לפרנס. יכולני אבל איני רשיי (ספ-ד עב – 136, וט/32, עמ' 185) – בכל שאר כתב-היד: יכול אני.²⁴
5. ממהרני ליפרע על-ידי עני... ממהרני ליפרע על-ידי עני ואביון (ספ-ד רעז/ח – 295/6, וט, עמ' 221) – ממהר אני 2 × (כ"א 151 לספ-ד) // ממהר אני ליפרע (מכ משפ' יח-314 אוקס', וכן הוא במכ דרשב"י, עמ' 210, 212).
6. מעידני על משפחת בית עליבאי (ת' יבמ' א, י – קג"ג) – מעיד אני על... (כ"ו, ליברמן 3, כ"ע 24/241).
- מעידני עלי שמים וארץ, שאיני זו מכאן (ת' הור' ב, ו – 14/476, כ"ע וכ"ו) – מעיד אני (דפ') // מעיד אני עלי את... (ירו' שם ג, ז – מח 2). עדות קדומה למטבע לשוני זה (ובצורה האנאליטית) מצאנו עוד באיגרות בר-כוכביה (איגרת 7): "מעיד אני עלי שמים וכו'..."²⁶.
7. אף פורטני בכל השבועות שבתורה (ספ-ב יד – 19, וט/32 × 3) – פורט אני 3 × (בכ"א/151)²⁷, וכן הוא, למשל, "פורטני", שם עמ' 20, כ"י וט/32 × 3 – אבל פורט אני 1 ×, פורטני 2 × (כ"א/151).
8. צריכני לעשותה שלמים (ת' חגי' ב, יא – 4/236, כ"ע) – צריך אני (ד, כ"ו – ליברמן, מועד 385).
9. קובלני עליכם פרושים (ת' ידים ב, כ – 6/684, ד וכ"ו), במקבילה במשנה: קובל אני עליכן... (ידים ד, ח/16 – בכל כתב-היד). הר"ש מצטט: קובלנו עליכם.²⁸
- 23 במשנה נגע' ד, ד: "אין חוששין שמא מיעט". הר"ש מביא גם מספרא "חוששין אנו" 2 ×, וכך הוא אמנם מצורע ב, ט – כ"ר עמ' רנו. וראה גם: ליברמן, "תוספת ראשונים", כרך ג, עמ' 169.
- 24 ראה כך לפי ח"ג במהדורת פינקלשטיין, עמ' 136. בכ"א/151 אמנם בצורה הפורודה.
- 25 "ממהרני ליפרע על-ידי" עוד בספ-ד ק"ז – 176, כ"י וט, עמ' 195 למטה, וחסר בכ"א. וכך הוא בצורה הצמודה במדרש הגדול לשמות כב, כא – מרגליות תקכא, ושם תקכד (השווה מכ דרשב"י, הופמן 150, 151). וראה כן במדרש הגדול לדברים, מהדורת פיש, עמ' תקמח. ובה"ג יש גם בנפרד: ממחר אני. מודה אני למר א' גליק על בדיקת כמה מקומות למעני. וראה לעיל, הערה 10.
- 26 ראה: י' קוטשר, "לשוננו", כו (תשכ"ב), עמ' 15. וראה לעיל מספרא כ"ר גם-כן "מעיד אני".
- 27 אבל בעמ' 68, 106: "פורטני" בשני כתב-היד, דהיינו שאין אחידות, ובעמ' 154: פורטאני/פורטני. אבל במקביל: פורט אני 2 ×.
- 28 במקבילות בבבלי ובירושלמי המשפט אינו זהה לנ"ל. שם נמצא: "ולובח השלמים הבאתיה" – ראה ביצה כ, א; ירו' חגי' ב, ג – עח 1.
- 29 וכן הוא 2 × בהגהות הגר"א. על צורת הרבים החריגה ראה להלן, סעיף ז.

הפועל בכינוי

10. מקובלני שאם רצו להושיב שניהם כאחד (ת' סנה' ו, ב – 4/424, כ"ע) – דפוסים: מקובל אני, כ"י: שמעתי אני (וכך הוא בדומה במקבילה בכבלי שבו' ל, א – ד וכן פירגנה, כרך ג 321)³⁰.
מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי (ת' ידים ב, טז – ד וכ"י) – וכן הר"ש, אך במקבילה במשנה: מקובל אני מרבן יוחנן... (ידים ד, ג/11 – בכתבי-היד וגם בדפוסים, והשווה עדו' ח, ז). ראה גם מס' 9.
11. המוכר שדה... כתב מקיימני אחריו (ת' ב"ב ט, ב – 19/410, כ"ע) – כתב וקיים מאחריו (ד, כ"י).
12. שומעני שהוא חייב (ספ-ב טז – כ"י וט/32, עמ' 84 למטה) – שומע אני (ד"ו, כ"א וכן הורביץ 20)³¹.
שומעני שהוא חייב (ספ-ב ג – 6, וכ"י וט/32) – שומע אני (כ"א/151)³².
וכן שם עמ' 10, 14, "שומעני" בכ"י וט, אבל "שומע אני" בכ"א.
13. אמר ר' שמעון תמיהני אם תמא (ת' אהיל' ב, ז-ח – 13/599, 18) – בדפוסים: תמה אני 2×. וכן שם יב, א (30/609)³³.
דרכי אמר תמיהני היאך ביטלו חונן הדעת בשבת (ירו' ברכ' ה, ב – ט 2 למטה, כך כ"י ליידין, עמ' 41 למטה).
תמיה אני איך ביטלו (שם, כ"ר/133, עמ' 75 למטה).

ד. חילופי-נוסח בין ברייתות בכבלי (ע 1 ב) למקורות תנאיים (ע 1 א)

הצורגים בכינוי האנקליטי נטבעו, כפי הנראה, בלח"ב של אמוראי בבל. אף-על-פי-כן נמצא, שהם עולים לראשונה בבירור כבר בקטעי ברייתות עבריות (ע 1 ב), והדבר מתאמת מכתבי-יד של התלמוד הבבלי. בהזדמנויות אחרות כבר הצבענו, שהנוסח הלשוני של הברייתות האלה אינו זהה לנוסח של המקבילות בספרות התנאית³⁴, ורגילה בהן לרוב הלשון של האמוראים. אפשר יהיה להיווכח בנכונות קביעה זו, גם לפי המטבע הלשוני הנדון לפנינו. אם בברייתא שבכבלי מופיע צורן פועלי עם כינוי אנקליטי, נמצא במקבילותיה בתוספתא

30 ולא נמצא במקבילה בירו' סנה' ג, ט – כא 2 למטה. ועל חילופי מקובלני/שמעתי ראה גם להלן בברייתות המוקבלות, סעיף ד/14.

31 בספרי במדבר בא "שומעני" לעתים מזומנות לפי הדפוס ומהדורת הורביץ. בכ"י וט/32 הרבה "שומע אני" בצורה האנאליטית, השווה, למשל, לפי עמ' 193, וכן עמ' 143-144. אך מצד שני מתגלות בכ"י זה צורות "שומעני" אפילו נגד המקובל בדפוס. במכילתא ובספרא תמיד "שומע אני" – ראה לעיל.

32 בדרך כלל נחשב כ"א/151 לשני במעלה אחר וט/32, אך עם זאת יש אצלו לעתים גירסאות חשובות בערכן, ואין להזניחן. בענייננו נראה דווקא שכי"א עולה בערכו – ראה גם "פורט אני". מצד אחר מוצאים אנו "שומעני", "שומעני" גם במכיל' דברים, קניג, שפרסם שכתר: (1904) *JQR XVI*, pp. 446-452, 695-699.

33 כך הנוסח בכ"י, אך צוקרמנדל, שמייצג בסדר טהרות את כ"י, גרס כאן: תמיה אני, כפי שהוא בדפוס.

34 ראה "ספר זיכרון לחנוך ילון", רמת-גן, תשל"ד, עמ' 275-314, וכן "ערכי המילון החדש לספרות חז"ל", ב, תשל"ד, עמ' 39-73.

מנחם מורשת

או במדרש הלכה את הצורה האנאליטית, השכיחה בלח"א. חיווק נוסף לזה מתקבל מהשוואה אל הברייתא המקבילה בירושלמי (אם יש כזו). כאן נראית תמיד זהות צורנית לנוסח המקורות התנאיים, דהיינו ללח"א של ארץ-ישראל (ע1א). אם נמצא, שבתוספתא אין אחידות בין כתבי-היד או שיש שוני בין שני מקורות תנאיים, יימצא לרוב נוסח כתב-היד, שבו באה הצורה בכינוי האנקליטי, זהה לנוסח הבבלי (לכתב-יד אמין משם).

תנאים	ירושלמי	בבלי
1. אמר ר' יהושע בושתי מדבריכם בית שמאי (ת' אהיל' ה, יא – 3/603, כי"ו)	-----	תניא, אמר ר' יהושע בושתי מדבריכם ב"ש (חגי' כב, ב – וכן וט/134, כרך ב 259, ש' אחרונה)
2. מוחזק הייתי בכך שאתה בקי בחדרי תורה (ת' כתו' ה, א – כי"ע, כי"ו, ליב' 72)	מוחזק הייתי בכך שאתה בקי בסתרי תורה (ירו' כתו' ה, ד – כט 4)	-----
מוחזק אני בכך שאתה בקי בחדרי תורה (ספ-ב קיז-137, כי"ו וט/32, עמ' 124) ³⁵	-----	מוחזקני בכך שאתה בקי בחדרי תורה (קידו' י, ב 2x – וכן וט/ 111, כרך ו, עמ' 1/176)
3. אמר ר' יהושע יכל אני לעשות דברי בית שמאי ודברי בית הלל כאחד (ת' אהיל' ג, ה – 3/600)	-----	א"ר יהושע יכלני לעשות דברי ב"ש ודברי ב"ה כאחד (נזיר נב, ב – וכן וט/110, כרך ג, עמ' 190)
4. זכור הייתי בר"ג הזקן אבי אביך שהיה עומד... (ת' שבת יג(ד), ב – 24/128, כי"ו ליב' 57)	-----	זכורני את רבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד (שבת קטו, א – כי"מ, וכן וט/108, עמ' 111) ³⁶
5. אמר ר' טרפון, תאי בני שתהא לי צרת הבת ואשיאנה	אמר ר' טרפון תאב אני שיהא לי צרת הבת ואשיאנה	א"ר טרפון תאבני מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה...

35 כנ"ל הוא גם בכ"ל, מדרש חכמים וילקוט. בדפוס בלבד: מוחזקני.
36 וראה "דקדוקי טופרים", שבת, עמ' קכט.

הפועל בבינוני

בבלי	ירושלמי	תנאים
(יבמ' טו, א – וכן וט/111, כרך ד, עמ' 14)	(ירו' יבמ' א, ו – ג 1)	(ת' יבמ' א, י – 26/241, כ"ע) תאיב אני (ד): תאב, כ"ו ליב' 3)
ת"ר יכולני לעשות אפילו שתי סוכות (יומא סז, א – דפ"ר, כ"מ)	יכול אני לעשות שתי סוכות (ירו' יומא ו, ד – מד 4)	6. יכול אני לעשותן שתי סוכות (ת' כיפ"ו (דג), יג – כ"ל, כ"ע 14/188) יכולני אני וכו' (ד, כ"ו ליב' 245)
יכול אני (וט/134, כרך ב, עמ' 31 למעלה)	תמיהני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם (ירו' יומא א, ה – לט 1)	7. תמיהני עליך שאם תאריך ימים (ת' כיפ"ו, א, ח – כ"ע, כ"ו ליב' 223) תמיהני... שאם (כ"ל) תמיהני עליך אם תאריך ימים בעולם (ספ-ב קמח – 10/195, וט/32, ד"ו: תמהני)
דתניא, מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל (נזיר כט, ב – וט/110, כרך ב, עמ' 170) ³⁷	בטוח אני שאי את יוצא מן הזיקנה עד שתורה הוראות בישראל (ירו' נזיר ד, ו – נג 3)	8. מובטח אני בזה שאין נפטר מן העולם עד שמורה הוראות (ת' גדה ה, טו – 34/646)
מובטחני בו שמורה הוראות... (גיטין נח, א) ³⁸ א"ר אלעזר בן צדוק זכורני כשאני תינוק ומורכב ³⁹ (כ"מ): ומורכבני על כתיפו של אבא (סנה' נב, ב – וכן פירנצה, כרך ג, עמ' 185)	א"ר לעזר בי ר' צדוק תינוק הייתי ורוכב על כתיפו דאבא (ירו' שם ז, ב – כד 2, השווה שרי"ר 258)	9. א"ר אלעזר בן צדוק תינוק הייתי והייתי רכוב (ו:רוכב) על כתיפו של אבא (ת' סנה' ט, יא – 31/429)

37 בדפוס: שמורה הלכה. והשווה כנ"ל בפסח' ג ע"ב (ע2ב).

38 וראה דק"ס, מהדורת פלדבלום, שאין לכך ח"ג. והנ"ל איננו במקבילה ישירה, אך זהה בנוסח לקודמים לעיל.

39 בדפוס: וזכרני כשהייתי תינוק, ובאותו סיפור שלמעלן מצוי "זכורני" עוד פעמים אחדות בלח"ב (ע2ב), ראה להלן, סעיף ו.

מנחם מורשת

בבלי	ירושלמי	תנאים
... תניא, תודוס איש רומי איש תודוס הנהיג ...	10. תודוס איש רומי
אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי (ביצה כג, א – וכך וט/134, כרך ב, עמ' 172)	אלולא שאת תודוס לא היינו מנדין אותך (ירו' ביצה ב, ז – סא 3)	ועושין אותו מקולסין (ת' יו"ט ב, טו – כ"ע, כ"ו ליב' 291)
אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי (ברכ' יט, א – וכן פירנצה א 49) שלחו לו, אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי (פסח' נג, א) 41	... תני ... תודוס איש רומי הנהיג ... אלולא שאת תודוס לא היינו מנדין אותך (ירו' מו"ק ג, א – פא 4) 40	-----
תמיהני אם לא יצא שכרכם בהפסדכם (ביצה כא, א – וט/109, עמ' 170) תמה אני, שאם לא יצא (שם – וט/134, עמ' 126א)	-----	11. תמהני עליך, אם לא יצא שכרך בהפסדך (ת' יו"ט ב, ו – ד, כ"ו ליב' 288) תמיהא אבי עליך ... (כ"ל, כ"ע 22/203) תמהא אבי עליך, שלא יצא שכרך ... (מכ דרשב"י יב, טז – 17/21)
יש מקומות מסופקים בשל חוסר אחידות בין כתבי-היד, או שהצורה האנקליטית מצויה בבבלי בדפוס ראשון בלבד:		
אמר לו ר' יהושע חוזרני חלילה (זבח' י, ב 2× – דפ"ר) וט/119, ה 10: חוזרנו חלילה 2×.	-----	12. אמר לו ר' יהושע חוזרנו (ד: נחזור) חלילה (ת' זבח' א, א – 42(12/479)

40 וראה לעיל מן המשנה תענית: "גזרני ... צריך אתה לינדוות", וכן ברכ' יט, א. במקבילה בתוספתא חסר הביטוי שמדובר בו, אך בבבלי "גזרני עליך" 3×, כמסומן למעלה.
41 בדפוס: גזרנו (בפסח). גזרנו (בביצה). בדפ"ר גם בפסח: גזרנו, אבל ראה הנ"ל בכ"י.
42 והצירוף אינו במקבילה בת' פסח' ג, ו – 22/161.

הפועל בבינוני

כ ב ל י	י ר ו ש ל מ י	ת נ א י מ
<p>באפי נשבעתי וחוזרני בי (סנה' קי, ב – דפ"ר) כי"מ: וחזרתי בי, פירגצה, ג 281: וחוזר בי.</p>	<p>... וחוזר אני בי (ירו' שם י"ד – כט 3)</p>	<p>13. באפי נשבעתי וחוזר אני בי (ת' סנה' יג, יא – 20/435)</p>
<p>כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון (פסח' סו, א)</p>	<p>כך שמעתי משמעיה ואבטליון (ירו' פסח' ו, א – לג 1)⁴³</p>	<p>14. ועוד מקובלני מרבתיי שהפסח דוחה את השבת (ת' פסח' ד, ב – כי"ע 28/162, ליב' 165) שאני מקובל (כי"ל)</p>
<p>משרבו מקובלני טובתך ומחזקני טובתך (סוטה מז, ב – וט/110, עמ' 75)⁴⁵</p>	<p>-----</p>	<p>15. משרבו מקובלני טובתך ומחזיקני טובתך (ת' סוטה יד, ז – כי"ע, 20/320) משרבו מקובל אני טובתך ומחזיק אני טובתך (כי"ו, שם – ליב' 237)⁴⁴</p>
<p>ותלמיד אחד היה לו... אלא כך מקובלני כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (עירו' סג, א – וכך וט/ 109, כרך א 65. בכי"מ: מקובלני מבית אבא)⁴⁸</p>	<p>ומעשה בתלמיד... אלא כך אני מקובל, שכל המורה הלכה לפני רבו חייב מיתה (ויק"ר כ, ו – מרגליות תנט; כ"י וט/32: מקובל אני)⁴⁷</p>	<p>16. מעשה שעירע בתלמיד... אלא כך מקובלני (ד: מרבתיי), שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ספרא, מכ דמילואים מ, לג – מה 3, ד"ו, עמ' צג, כי"ר קצה/4)⁴⁶</p>

43 על חילוף דומה מקובלני//שמעתי אף בין כתב-יד ראה לעיל בסעיף ג (סטיות בכתב-יד).
44 ש' ליברמן, "תוספתא כפשוטה", נשים, עמ' 753, מסביר, שהכוונה לציין, כי נתמעטו גומלי חסדים (מקבל טובה מבטיח שיהויר טובה), וראה שם הערה 4. מכל מקום כל הצירוף נראה חריג, ולא ברור מיהו הנושא של "משרבו". היינו מצפים אחריו לנושא בריבוי.
45 בכי"מ גוסף: מבטלני (ברגרין, "לשונו", ד, 173). מכל מקום בולט כאן וגם לפני כן שכי"ע נתון בהשפעת הבלבלי.
46 ומכיל' דמילואים אינה גוף הספרא וחסרה בכתב-יד אחרים, כגון וט/31, פרמה 139 (ראה לעיל, סוף סעיף ב).
47 וכן הוא בכי"מ פאריס 149, אבל בכי"א, כי"מ ובדפוס: מקובלני.
48 בקטע מקביל ביומא ג, א לא נמצא כל המשפט הנ"ל, ובברכ' לא, ב חסר "מקובלני" במשפט מקביל.

מנחם מורשת

כ ב ל י

י ר ו ש ל מ י

ת נ א י ם

מעשה בתלמיד ...
 אלא כך אני מקובל,
 שכל תלמיד המורה הלכה
 בפני רבו חייב מיתה
 (ירושביע' ו, א – לו 3 =
 שם גיטין א, ב – מג 3)⁴⁹

י: ההקבלות בהדגם אחרון זה בולט, שהנוסח הרגיל בלשון ארץ-ישראל הוא אני מקובל/ כל אני בצורה האנאליטית (3 ×). הצורה האנאליטית בספרא כ"ר אינה מייצגת הפעם לשון ארץ-ישראל מתקופת התנאים. בספרא אין זו הצורה השגורה⁵⁰, ומסתבר שהקטע י מאוחר ממסורת בבלי. גם מן האספקט הלשוני הוכח, כי אין מכילתא זו מעיקר רא "ואינה דומה ללשון הספרא בכלל"⁵¹.

ה. בלח"ב של ארץ-ישראל (ע 2 א)

דר קונקורדאנציות של לשון אמוראי ארץ-ישראל לתלמוד ירושלמי ולספרות רש"ם, נאלצנו להסתפק במה שמזדמן מצורות אלה במילונים השונים ובמה שעלה ינו אגב עיונים⁵². גם במעט הזה שנדלה מסתמן, שאף מתקופה זו של מקורות ארץ-ישראל א נשמרה עדיין התצורה האנאליטית. על התקופה הראשונה (ע 1א) מצאנו לפחות 8 וות מירושלמי בדיון לעיל בקטעי ההשוואה ללח"א ולברייתות מן הבבלי. ברוב המקרים ז בירושלמי זהות למקור התנאי, שנתגלה בו הנוסח האנאליטי הצפוי. להלן מובאות וות נוספות מלח"ב של ארץ-ישראל, הממשיכה בדרך זו. במקומות אחדים שינה הדפוס ין האנאליטי.

ר אני עליה (בר"ר ו-43, ברוב כתבי-היד) – אבל ראה בעמוד הבא מבבלי.
 ובל אני שכל גזירה שבי"ד גוזרים... (ירוש' שבת א, ה-ג 4), אלא כך אני ובל, (ירוש' גיטין א, ב-מג 3). כך אני מקובל... מכור עצמן לע"ז (ירוש' ט, ג-יג 4), אבל ראה להלן, בסעיף הבא, ע 2ב⁵³.

כ"ר 133 (מקור, עמ' 199 א) בא במיוזג חריג: "כך אני מקובלני" (וראה להלן סעיף ז).
 מצוי שם: מעיד אני, תמיה אני, שומע אני ועוד – הכל בצורה האנאליטית, ראה לעיל בפתיחה.
 פי שצ"ן כבר ד"צ הופמן, "מסילות לתורת התנאים" (ראה לעיל, הערה 18), ועמד על הדברים 'אחרונה ג' הנמן, "ספר זיכרון לחנוך ילון", רמת-גן, תשל"ד, עמ' 85-88.
 דר"כ, למשל, נבדק כולו בעיון סדיר.
 כ"ר/133 (עמ' 94) במפתיע דווקא: "כך מקובלני", כפי שהוא בנוסח הבבלי (ב"ב ק, א).

הפועל כבינוני

כיתי תמיה אני היאך המתנת לי (פדר"כ, אנכי ד – 306), על זה אני תמה (דבר, תצא – ליברמן 106), אמר ר"ש בן יוחי תמיה אני היאך נחלקו... (ירו' חגי' ב, א-עז 4) – ע"א. ותמה אני על מאן דקטל (בר"ר י – 80, כך בכ"א/א/147, בכ"מ ודפוסים)⁵⁴.

ממקורות מאוחרים מעידני עלי את השמים ואת הארץ (ויק"ר ב, יא – מרגליות נא), בקג"נ: מעיד אני⁵⁵. וראה כך בבר"ר ב, ד – עמ' 17. בחור אני וחוש שני שמא ידעזע גופי (בר"ר נו – 603)⁵⁶.

מקרה מיוחד בצורן אנקליטי נדיר מצאתי במקור מוקדם מרובד זה: ומחייבני אותן מיתה $\times 2$ (אבות דר"ב נ"א פ"ב – מהד' שכטר, עמ' ו באמצע ועמ' 10 למטה).

ו. מן התלמוד הבבלי

כברייטות בלתי מוקבלות (ע"ב) נוסף למה שגרשם לעיל כברייטות המוקבלות (סעיף ד), נמצא הדגמים אחרים לשימוש בצורן עם הכינוי האנקליטי כברייטות מן הבבלי, שלא מצאנו להן מקבילות, או שהביטוי הצפוי לא נזכר במקבילות התנאיות. (ת"ר) שלח לו שמעון בן שטח... גוזרני עליך גידוי (תענ' כג, א – וט/134, ב 78, וראה מלטער 97)⁵⁷. (תניא) כך מקובלני מבית אבי אבא (ר"ה כא, א), כך מקובלני ממך (פסח' סט, א)⁵⁸. (ת"ר) כך מקובלני, אם שגורה תפלתו בפי... (ברכ' לד, ב – כ"י פירנצה, א 72)⁵⁹. (תניא) תמיהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון... (פסח' ע, ב). אמר ר' טרפון (תמיהני) אם יש... אמר ר"א בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח (ערכ' טז, ב)⁶⁰.

54 בכ"א/א/233: תמהני. למעשה משולב הנ"ל בתוך קטע בארמית, ובויק"ר ומדרש קהלת: "תמה אנא על מאן...".

55 בהוצאת מרגליות מופיע באותיות זעירות, בתוך חוספת מדבי אליהו, ונמצא בכמה כתבי-יד, אבל בקג"נ, ילקוט, סדר אליהו: מעיד אני.

56 נוסף במאמר שלם, שאינו בכתב-יד. בדפוס ובכ"י תימני: חושש אני.

57 וראה לעיל כברייטות המוקבלות, מס' 10. וברור' מו"ק ג, א – פא 4: צריך אתה לינדות. ובמשנה ג, ח כנ"ל בדפוס.

58 בכ"י מרכס-אברמסון, עמ' מב (ע"ז מו, ב): מקובל אני.

59 ולא נמצא במקבילות ת' ברכ' ג, ד – 26/5, ואף לא בירו' שם ה, ו – 4ט.

60 אבל בכ"י וט/119, עמ' 88: תמיה אני $\times 1$.

מנחם מורשת

בקטעי אמוראים (ע2ב)

- מן הצורנים האנאקליטיים נמצאו עוד בתלמוד הבבלי, לח"ב, ממצאים אלה:
1. אם תקניטני, גוזרני טומאה (שבת יז, א – כ"מ ודפ"ר)⁶¹. גוזרני עלייכי שלא תעבורי (פסח קיב, ב – כ"מ ודפ"ר)⁶²; גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם (חולין ז, א – וכן כ"י המבורג, עמ' 9)⁶³.
 - 2–3. דאמר רב יהודה... זכורני כשאני תינוק ומורכבני על כתפו של אבא (ב"ק קיד, ב – כ"י המבורג, עמ' 140 למטה, והשווה כ"י פירנצה, ב 137, ושם: מורכב אני)⁶⁴. זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא (כתו' כו, א)⁶⁵.
 4. מוחזקני בזה שהוא בכור $2 \times$ (ב"ב קכו, ב – כ"י המבורג, עמ' 404)⁶⁶. אמר ליה מוחזקני בזה שהוא כהן/לוי... $3 \times$ (כתו' כה, ב)⁶⁷.
 5. ואמר שמואל חוזרני על כל צדדי חכמים (יבמ' קח, א – דפ"ר)⁶⁸.
 6. ואמר להם הקב"ה לישראל, חושקני בכם (חולין פט, א – דפ"ר)⁶⁹.
 7. כסבור יכולני לבעול (שבוע' יז, ב – פירנצה, ג 305); יכולני לעשות כל בני זכרים (נדה לא, ב – דפ"ר)⁷⁰; דאמר שמואל יכולני לבעול כמה בתולות בלא דם (חגי' טו, א – כ"י וט/134, ב 252 = נדה סד, ב – דפ"ר)⁷¹. א"ר ירמיה משום רשב"י יכולני לפטור את כל העולם (סוכה מה, ב – כ"מ)⁷². יכולני לפטור את כל העולם... מאי יכולני לפטור (עירוי' סה, א – וט/109, א 67, וכן כ"מ, עמ' 90). בדפוסים: יכול אני $1 \times$.
 8. בני צרות מעידני לכם (יבמ' טז, א – וט/111, עמ' 15)⁷³. אבל מעידני עלי שמים וארץ (יבמ' שם – כ"י).
 9. כך מקובלני מבית אבי אבא (ב"מ נט, ב – כ"י המבורג, 217; וכן פירנצה, ב 231), כך מקובלני מבית אבי אבא (ברכ' י, א – פירנצה, א 19); וכן: כך מקובלני... לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז (ב"ב קי, א – כ"י המבורג 192. במקבילתו בירו': כך אני מקובל... מכור עצמך לע"ז)⁷⁴.
- 61 וכך גם בכ"א – ראה דק"ס, יד, הערה ז.
 62 בדק"ס, עמ' 348, מצוין, כי בכ"י ב: גורנא עלך (בארמית).
 63 ואין ח"ג בדק"ס.
 64 ראה עוד לעיל, בסעיף על הבריייתות המוקבלות, מס' 9.
 65 כנ"ל גם בכ"י פאריס 307 בגיליון, וכן בהגדות חו"ל. אבל בכ"י וט/130: זכור אני. עיין בהוצאת מכון התלמוד, כתובות א, עמ' קטז.
 66 בכ"י שם למעלן: מוחזק אני $1 \times$. וראה דק"ס, עמ' קעו. חלק זה חסר בכ"י פירנצה ל"ב.
 67 בהוצאת מכון התלמוד מובא פעם אחת "מוחזקתני" (מקטעי כ"י 487), אך הצורה נראית חריגה במקומה. ראה עוד להלן בסעיף ז.
 68 בכ"י וט/111, ד 142: חוזרני על כל צידי... הג"ל אפוא מסופק, ובעניין "חוזרני" ראה גם לעיל בסעיף על הבריייתות המוקבלות, מס' 13–14.
 69 בכ"מ: חושק אני (ראה גם דק"ס, קיט), גם בכ"י המבורג, עמ' 102: חושק אני בכם. ייתכן אפוא, שהצורן האנאקליטי הג"ל מעשה מדפיסים הוא.
 70 בכ"י וט/111, ו 316: יכולני אנו לעשות כל בנינו... ואין בכ"מ.
 71 אבל במס' נדה בכ"י וט/111, ו 356: יכול אני לבעול. בדפ"ר בשני המקומות: לבעול בעילות.
 72 ראה דק"ס, עמ' 140. בדפוס: יכול אני, והג"ל ציטט מדברי תנא.
 73 בדפ"ר שם: אני מעיד לכם; וברש"י: מעיד אני לכם.
 74 ירו' ברכ' ט, ג – יג 4. אבל בכ"י וטיקאן, עמ' 94: כך מקובלני – כנוסח הבבלי דווקא.

הפועל בבינוני

כך מקובל בי שאין מתפללין על רוב הטובה (תענ' כג, א – מלטער 96, ללא ח"ג).
ראה עוד "מקובלני" בסעיף הקודם ואף בסעיף המקבילות לברייתות. לפי הקונקורדאנציה
24 "מקובלני" בכבלי (לא כולם נבדקו לפי כ"י), ונראה שלפנינו צורה קפואה שגרתית.
אבל בירושלמי ומדרשי אגדה (ע2א) הרגיל הוא מקובל/אני/אני מקובל, ראה לעיל.

ז. הערות

א. במקומות אחדים מספרות התנאים, בכתב-יד שלא הוכיחו מהימנות מוחלטת, נתקלנו
במקרים אחדים, שחל בהם מיווג חריג של הצורן האנקליטי + הכינוי הפרוד 'אני',
דהיינו: 'קוטלני אני'. ייתכן מאוד, כי הסופר הבחין בליקוי שבצורה האנקליטית,
הוסיף את הכינוי גוף ראשון 'אני', כאילו לפניו הצורה האנאליטית המקובלת, אך שחח
למחוק את הסימנת 'ני' (כפי שמצאנו, למשל, לגבי 'הריני אני' בכ"י⁷⁵). נוכח המציאות
הרווחת בלח"א קשה להניח, שקוטלני' הוחזק בצורה קפואה, עד שלא הובחן שיש בו
מיווג של שני אלמנטים, ובמקרים הבודדים נדמה היה, שיש צורך להוסיף את הנושא.
שוב נמצא, שהסטיות הן בעיקר מתוספתא כ"י או מספרי כ"י וט/32.
מן התוספתא:

1. י כולני אני לעשותן שתי סוכות (ת' יוכ"פ ג ד), יג – כ"י, ליברמן (245),
אבל בכ"ע וכ"ל: י כול אני. והשווה לעיל על הברייתות המוקבלות, מס' 6.

2. י כולני אני שיהו עולין מטבריא לצירפרי (ת' עירו' ד ו), יא – כ"י, ליברמן
108), אבל בכ"ע (ו, ח – 7/145): י כול אני. בכ"ל: י כולני.

ספרי:

3. גוזרני אני עליך גזירה... ובסמוך: גוזרני עליך גזירה (ספ' ב, פ – 76,
וט/32, עמ' 103). כ"י א/151: 1. גוזר אני; 2. גוזרני עליך. אצל הורוביץ אין
כלל ציון ח"ג.

4. שהיית קובלני אני לו עליו (ספ' ד א–4, וט/32, עמ' 155, שם בטעות:
קיבלני), וכן הוא בכ"י א/151.

אחרים:

5. חושני אני לו מחטאת (משניות ירו' שבת טז, ז – לפי ד"ו) – בעיון בכ"י ליידין
נראה, כי 'חושני' נכתב מעל לשורה במקום מלה שנמחקה. הגירסה אפוא מפוקפקת.

6. אלא כך אני מקובלני... (ירו' שביע' ו, א – לו 3, לפי כ"י ר/133, עמ'
199 א), כ"י ליידין: אני מקובל. וכן הצירוף עוד פעמים אחדות (ראה לעיל).

ב. יש לקבוע, שמכל שפע ההיקריות של השימוש הנידון לא מצאנו צורן מיוחד לנקה,
כפי שנתקבל במעט בלשוננו המדוברת כיום: זכורתני, חושבתני וכד', דהיינו בתוספת
התי"ו לסימון הנקבה. להיפך, מצאנו מקרה מפוקפק אחד של שימוש כזה, והמדובר
בזכר דווקא: "אמר ליה מוחזקתני בזה שהוא כהן" (כתו' כה, ב – על-פי קטעים
של כ"י ר/487), בפעם השנייה באותו עמוד⁷⁶.

75 בכ"י: "הריני אני נזיר" (גזיר ב, ב), במחיקת הסימנת 'ני' ב"הריני". ואמנם בכ"י זה נפוץ לרוב
"הרי אני", והמיעוט הוא "הריני".

76 ראה בח"ג של הוצאת מכון התלמוד, ירושלים (כתובות א).

מגחם מורשת

התיי"ו נשתרבה כאן, כנראה, בדרך מקרית, ואין היא רומזת לשום מסורת לשון; והנה במקום שהדובר הוא ממין נקבה בבירור באה דווקא הצורה המוכרת בזכר, וכנראה לא היתה הכחנה בין המינים: "ואמרה ליה כך מקובל בני מבית אבא, כל השערים נגעלים...". (ב"מ נט, ב) — ע2ב.

ג. השימוש האנקליטי מצוי ביחיד גוף ראשון בלבד ולא נמצא בגופים אחרים (נגד הנפוץ בארמית). עם זאת מתגלים במקורות (שוב בעלי ערך תנייני) מקרים בודדים של צורת הרבים: קו ט ל ו, ויש להטיל ספק במהימנותם, במיוחד שחילופי י/ו מצויים בלשון חכמים. לעתים קשה להכריע אף לפי ההקשר, אם יחיד הוא הדובר או רבים. נוסף על כך יש להעיר, כי בצורת הריבוי זכר, היתה נדרשת מ"ם הסיומת, כעין: *גוזרימנו (= גוזרים אנו)⁷⁸, ואין סיבה שנוסף לאל"ף תנשול גם המ"ם. אין המצב כאן מקביל כלל לארמית, כגון: סברינן (= סברין אנן).

1. גוזרנו עליך גידוי (ביצה כג, א — דפ"ר, וכן כ"מ, עמ' 212), בכ"י וט/134, עמ' 172 ב: גוזרי.

גוזרנו עליך גידוי (פסח' נג, א — דפ"ר); בדפוסים: גזרנו; בברכ' יט, א: גוזרי.

2. חוש שנו למותר שמא מיעט (ת' נגע' ב, ג — 27/619). הגהות הגר"א: חוששין אנו, וכן הוא במקבילה שבספרא, כ"ר עמ' רנו.

3. קבלנו עליכם פרושים — כך מביא הר"ש (ידים ד, ח) בציטוט מת' שם ב, כ. בהגהות הגר"א: קובלנו $\times 79^2$, אבל בכ"י ובדפוסים (שם 684/למעלה): קובלני.

ד. צורה מעניינת, שבה מצויים בסיומת הבינוני שני חבורים, כינוי מושאי והכינוי הנושאי גם יחד, עולה בתוספתא, כתב-יד וינה בלבד: "משביעכני".

1. משביעכני ואמ' אמן (ת' שבו' ב, טז — 2/449, לפי כ"י) — משביעך אני (כ"ע).

2. משביעכני ואמר אמן (ת' שבו' ו, ו/4, לפי כ"י) — משביעך אני (כ"ע, צוק' 453/4), ועוד פעמים אחדות שם בכ"י.

הביטוי הנ"ל נמצא פעמים אחדות במשנה (בדפוס ובכתב-יד) במבנה אנאליטי סדיר כמו בכ"ע: "משביעך אני ואמר אמן" (שבו' ג, יא; ה, ב ועוד שם, וכן ב"ק ט, ח/11-12).

מסתבר שבכ"י מעיד הדבר על התכווצות של צורן חזור, הנובעת כנראה מן ההצטברות הבלתי רגילה של הצירוף במקומות סמוכים, תוך מגמת הסופר לקצר. אין הדבר מצביע על מסורת קיימת, כפי שמעיד אמנם הנוסח האנאליטי בכ"ע ובמקבילה במשנה. י' אבינרי מעיר⁸⁰, כי בימי הגאונים נהגו לקצר ל-משביעך ני.

77 הוזכר אצל י' אבינרי, י"ד הלשון, ת"א, תשכ"ד, עמ' 81. וכנ"ל הוא אמנם בכ"י המבורג ואף בפירוצה (בכ"פ: אמ' ליה...).

78 י"ד הלשון, שם. ואפשר להוסיף לגבי גוף שני 'גוזר את/ה', שהיה מתקבל הומוני 'גוזרת'.

79 נ' ברגרין, "לשונו", ד, עמ' 175, סובר, כי צורה זו אינה נכונה, אבל לפי העניין שם, שהמשפט העיקרי הוא ברבים "אומרין בייתוסים", נראית בכל זאת הצורה מתאימה הפעם.

80 שם, עמ' 82 ב. וראה לסעיף זה גם ח' ילון, "פרקי לשון", ירושלים, 1971, עמ' 105-106.

הפועל בבינוני

ח. הסבר התופעה

מדקדקים מן המאה הקודמת (כגון וייס, שטיין ועוד)⁸¹ סברו, שהיתה בזה מגמה לצמצום בלשון, ולקיצורים "שנולדו במבטא ההמוני" כעין: מנין (= מן אין), אפילו, כיצד (= כאיזה צד) וכד'. במאה הנוכחית תלו למשל סגל⁸², ברגרין⁸³ ועוד את התופעה בהשפעתה של הארמית, שכן בה רגילים כינויי הנושא לבוא חבורים עם הבינוני. שניידר⁸⁴ ואבינרי⁸⁵ התגורו לכך וראו באלה תופעה פנים עברית מאוחרת. לפי הממצאים שבידינו יש להטות את הכף לכיוון השפעת הארמית, אך יש לדייק ולהדגיש, שהתופעה ידועה בנטייה סדירה מן הניבים המזרחיים בעיקר; כך: אוילנא, סליקנא, אזלינן (= אזלין אנן), כפי שהוא נרשם בדקדוק ארמית בבליית (לויאס, אפשטיין)⁸⁶ וכן בסורית ובמנדאית (גלדקה)⁸⁷. לפיכך אין זה מפתיע, שמצאנו, כי ההקבלה כבבואה ארמית הסתמנה בייחוד בעברית של התלמוד הבבלי (ע"ב, ע"ב) ורק מעט בספרות של ארץ-ישראל – ההיקש יכול להיחשב אפוא כתופעה דיאלקטית בבליית⁸⁸. נתקלים אנו אמנם בהיקריות בודדות של צורנים כנ"ל (דְכִירנא, רְחִימנא) גם בתרגומים יהודיים או בארמית גלילית, כפי שציין דלמן⁸⁹, והם חדרו, כנראה, בצורה בלתי סדירה מניבי המזרח⁹⁰. כך אפשר להבין את התריגים בעברית של חז"ל, שהשתרכבו בדרך לא ברורה למקורות מאוחרים של הספרות התנאית מארץ-ישראל בידי מעתיקים וסופרים בצורה לא אחידה. גם בלח"ב של ארץ-ישראל (ירושלמי ומדרשי אגדה) נדיר הדבר מאוד. התצורה מכל מקום לא מצויה ברבדים העתיקים של לשון התנאים. פרופ' ליברמן העיר פעמים אחדות⁹¹, שבכ"י"ע לתוספתא יש הרבה השפעות בבליות. במקום אחר הוכחתי, שגם כ"י"ו נגוע מאוד בדבר.

- 81 א"ה וייס, "משפט לשון המשנה", ויין, תרכ"ו, עמ' 19: "דרך קצרה על-ידי חיבור המלות", S. Stein, *Das Verbum der Mischnahsprache*, Berlin, 1888, p. 28. חבורה בצורה מקוצרת ישר לבינוני.
- 82 מ"צ סגל, "דקדוק לשון המשנה", עמ' 46.
- 83 ג' ברגרין, "לשוננו", ד (תרצ"ב), עמ' 173-177. השווה גם ח' אלבק, "מבוא למשנה", ירושלים-תל-אביב, תשי"ט, עמ' 130.
- 84 מ"ב שניידר, "לשוננו", ו (תרצ"ד), עמ' 198-199: "הנכון שהצורה נוצרה זמן רב אחרי פסיקת ההשפעה הארמית".
- 85 י' אבינרי, "יד הלשון", תל-אביב, תשכ"ד, עמ' 80-81.
- 86 ראה: ק' לויאס, "דקדוק ארמית בבליית", תר"ץ, עמ' 137 (קל), 153 (אתפעל), 159 (אפעל): "הבינוני עם כינויים מוקפים". וכן: י"ג אפשטיין, "דקדוק ארמית בבליית", ירושלים תל-אביב, 1960, עמ' 20-22 ועוד: "כינויים נסמכים".
- 87 Th. Nöldeke, *Kurzgefasste Syrische Grammatik*, Darmstadt, 1966 (1898), pp. 45, 104; 87 *Mandaisch Grammatik*, Halle, 1875, p. 231. שם רגיל בתוספת א', כגון: נאפקנא, מבאטילנא.
- 88 א' בנודיר, "לשון מקרא ולשון חכמים", תל-אביב, תשכ"ו, עמ' 195, רמז לזה בקצרה.
- 89 G.H. Dalman, *Grammatik des Jüdischaramäisch* (Leipzig, 1905), Darmstadt, 1960, pp. 189-190. המובא שם מבר"ר הוא מפוקפק, כגון צא, עמ' 1129: אנה ידענא ביה. בכ"י 30/ו: אנה ידעה. אף בקטע ארמי בת' סנה"ב, ה - 416, נמצא: "מהודענא לכוך", אך בכ"י ובדפוס: מהודעין אנהנא לכוך.
- 90 מן הראוי להוכיח כך את הארמית המאוחרת של הוזהר, שהתופעה שכיתה גם בה (אמנם לא בנטייה סדירה). ראה: מ"צ קדרי, "דקדוק הלשון הארמית של הוזהר", ירושלים, 1971, עמ' 48.
- 91 ראה ב"תוספת ראשונים", ד, עמ' יב. וכן: "תוספתא כפשוטה", מועד, גיו"ורק, תשכ"ב, במבוא עמ' יד.

מנחם מורשת

שאלה נפרדת היא, מדוע התרחש ההיקש בגוף ראשון בלבד. נוכל רק להדגיש בזה, כי לפי ההקבלה לצורות בארמית אפשר להיווכח, שבשאר הגופים הדבר היה כמעט מנוע בעברית (ראה, למשל, לעיל לגבי: גזורימנו, או גזורתה(?)) בשל ענייני הגה וצורה.

ט. על דרך ההגייה

בין החוקרים ניטשה מחלוקת בשאלת ההגייה של הצורנים הנדונים. יש שציידו בקריאה המבדלת: קוּטְלָנִי, מקוּטְלָנִי, דהיינו בהשארת צורת היסוד של הפועל ובנשילת האל"ף של הכינוי. אחרים ביכרו את הקריאה הממזגת: קוּטְלָנִי, מקוּטְלָנִי, בלא השארת ההגייה היסודית, ובדרך סינקופית הועברה תנועת החטף a לעיצור שלפניה⁹². נוסף לאלה הוזכרו עוד שתי דרכים שוליות: קוּטְלָנִי (משניות ברלין, קושטא)⁹³ כדין הצירי ב־שִׁמְרָנִי/יִשְׁמְרָנִי, וכן: פוּסְלָנִי, בזה למשל יבלוט מיד, כי לא נותר הבדל בין צורה עם כינוי מושאי לצורה עם כינוי נושאי. שניידר (להלן) הציע: קוּטְלָנִי, מקוּטְלָנִי, שהם למעשה עירוב של שתי הדעות הראשונות הבסיסיות. אין להצעה זו שום אחיזה במסורת מסוימת (ייתכן שהיתה טובה לצורות, שיש בהן בלה"פ פתח גבוהה: תְּמִהָנִי, מוּבְטָחָנִי, שוּמְעָנִי). נוסף עוד דרך ביקוד, שמצאנו במשניות דפוס ליורנו (משנת 1791): חוּשְׁשָׁנִי לו, גוּזְרָנִי עליך (שמא פעל כאן חוק פיליפי?).

עיקר חילוקי הדעות התמקדו בשתיים הראשונות. גייגר ודוקס⁹⁴, למשל, מורים לפי הדעה הראשונה: קוּטְלָנִי. במאה הנוכחית החזיקו בדעה זו סגל (במאמר)⁹⁵, שניידר וכן אבינרי⁹⁶. זו הקריאה המקובלת בפי האשכנזים, וכך נהג גם ח' ילון בניקוד המשנה, בהגייה הנפוצה כיום גם בדיבור. תומכיה נראים כמרוכזים, אך ספק אם כצודקים. אם מצאנו בתופעה הקבלה לארמית (המזרחית), ניתן להקיש מכך גם על דרך ההגייה בעברית. כשם שבארמית מצאנו הגייה שלא בדרך הסינקופית, לפי שפרבר: רִחִימָנָא, יִדְעָנָא וכד'⁹⁷, שלצורן הקיים מוספת סופית "נא, כך מוספת בהעתקה לעברית הסופית "ני לצורן היסוד, שנשאר קיים בהגייה –

92 כפי שידוע מן המקרא: הסורים (קה' ד, יד – האסורים), הרמים (דה"ב כב, ה – הארמים), ומצוי בסמוך לשווא: מלו (יחו' כח, טז – מלאו), שלתך (שמ"א א, יז – שאלתך), וראה גם לעיל, בסעיף הקודם, על דוגמות במליות מלשון חכמים.

93 לדעת פרופ' ז' בן-חיים (כפי שהביע בשיחתי עמו) הייתה קיימת הגייה קדומה כפולה, כפי שהוא למד מהערת הירושלמי לעניין "קלני מראשי קלני מורועי" (סנה' ו, ה – בבלי שם מו, א): א"ר מאיר... און תניין קלני, אית תניי תני קל אני. מאן דאמר קליני, לית הוא אלא קליל... (יר' שם ו, י – כג' 4), דהיינו: 1. קלני (= קל אני); 2. קליני (= קל איני). כעין "שיני" = שאיני. לא הבאנו מקור זה בדיונו בשל הפרובלמטיקה שבביטוי, שרבים התחבטו בו. ח' ילון כבר ציין עליה "מליצה זו קשה", ראה "מבוא לניקוד המשנה", עמ' 89–90, וספק אם אפשר לבנות עליה דבר. הוא עצמו מנקד קלני; לו: קלני; אבל בכ"י קאופמן: קלעיני (וראה פרמה) – הנקדן קרא כנראה: קלני. ועיין עוד במפורט אצל י"ג אפשטיין, "מבוא לנוסח המשנה", תשכ"ד 2, עמ' 87–88, וכן ברנגרין (לעיל, הערה 83). גם ספק אם ראייה תצורה זו להיכלל בין הפעלים בביוני.

A. Geiger, *Lehrbuch der Sprache der Mischnah*, Breslau 1845, p. 35, p. 40; L. Duker, *Die Sprache der Mischnah*, Esslingen, 1846, p. 81

95 במאמרו באנגלית *JQR*, OS vol. XX (1909), p. 164; בספרו "דקדוק לשון המשנה", אינו מנקד. 96 "יד הלשון", שם, עמ' 81.

97 שמ' כא, ה, עמ' 123, וראה תרגום מיוחס ליונתן; במד' כב, ו – 261; וראה עוד: אליפנא (שם כב, ל – 262), דכירנא (ר' כו, מה; יר' ב, ב – ת"י 134).

הפועל בבינוני

כך סברו, למשל, ברגרין⁹⁸, הר־זהב⁹⁹ ועוד. אם כתב אפוא אבינרי "שנקרנים המבקשים לכפות קריאת גזר־ני, חושש־ני ודומיהם טועים הם ומטעים", נמצא הוא הפעם בין הטועים. הדבר הוכח עתה מבחינה היסטורית בעדות הקדומה והמכרעת מן המאה ה־10 (כ"ר לספרא): מקובלני, לפי זה אין ספק (לעיל, עמ' 129), שהקריאה המבדלת היא דווקא המקורית, ויש לדחות את הנסיונות לטשטש מסורת נאמנה זו. כך נשמר הניקוד במאוחר יותר בדפוס ליורנו ("מקובלני" בלבד), במחזור סלוניקי ועוד. ביאליק מנקד בספר האגדה¹⁰⁰: כך מקובלני, גזרני עליך (בסיפור על חוני), וזכה לשבחים בכך על חושו הלשוני מידי פרופ' קלויזנר¹⁰¹.

מן המילונים השונים עולה ערכוביה מוחלטת בניקוד של צורנים אלה עם הכינוי האנ־קליטי. אין זהות בין שני מילונים, ואף בתוך מילון אחד לא מסתמנת אחידות. כך יאסטרוב ולוי במילוני לשון־חכמים, וכך כנעני או אבן־שושן במילונים החדשים, ואותה תמונה גם אצל קוטובסקי בקונקורדאנציה למשנה. במילון אבן־שושן, למשל, נמצא: זכרני/זכרני, חוששני/חוששני, אבל: צריךני, תמיהני.

בסיום ניתן לומר, כי קשה לקבוע, מתי חלה התפנית בדרך ההגייה, כפי שהיא שלטת כיום בלשונו המדוברת. אין טעם לבוא ולהצדיק את הדרך החדשה ולחשוב אותה כנורמאטיבית, וכמובן לא נוכל לבוא ולכפות את הדרך הקדומה האותנטית. לפי המציאות חוששני, שנבצר יהיה מאתנו להחזיר את עטרת "חוששני" לישנה, ונצטרך להשלים עם הצורה, כפי שהתגלגלה והגיעה אלינו בדורות האחרונים, אך בתולדות הלשון העברית חייבת להירשם ההשתלשלות לאמיתה.

98 ראה: נ' ברגרין, "לשונו", שם, עמ' 176.

99 צ' הר־זהב, "דקדוק הלשון העברית", תל־אביב, תשי"ג, כרך ג (א), עמ' 30.

100 ח"ג ביאליק – י"ח רביצקי, "ספר האגדה", תל־אביב, תשי"א, עמ' קנו.

101 ראה: "לשונו", ז (תרצ"ח), עמ' 9.

מנחם מורשת

נספחים

1. סיכום מלשון חז"ל בתמונה מסכמת נראה, כי בלשון חכמים מתרכזות סך-הכל 21 הצורות (ועוד 1 במסופק) משורשים שונים בשימוש הצורני האמור (אלה שסומנו ב-1 בסוגריים היקרותם היא יחידאית, לעתים רק בכתב-יד מסוים):
- אמורני (ת' – כ"ו), בושני (1 ב'), מובטחני (1 ב'), גורני, זכורני, מוחזקני, מחייבני (2 – אדר"ג), חורני (ב' – דפ"ר), חושקני (1 ב'), חוששני, יכולני, ממהרני (ס'וט), מעידני, פורטני (ס'וט), צריכני (ת' – כ"ע), קובלני (ת' – כ"ו), מקובלני, מקיימי (ת' – כ"ו), מורכבני, שומעני (ס'וט), תאבני, תמהני.
2. המציאות ברבדים מאוחרים יותר (מספרי השו"ת) על רקע מציאות זו שבספרות חז"ל התפשט השימוש בצורנים אלה במאוחר יותר גם בספרות הרבנית. בפרייקט השו"ת שבאוניברסיטת בראיילן קיבלתי נתונים כאחזור מידע מ-74 ספרי שו"ת בדרך קריאה לאחור. הספרים הם מתקופות שונות (מאות 12–20) ומוצאם מגלויות שונות. מן הבדיקה נתברר, כי מבין עשרים התצורות, שהופיעו בלשון חז"ל, ממשיות 13 מהן (כ-60 אחוזים) לשמש גם בספרות זו, שמחבריה ינקו מן הספרות התלמודית. יש ביניהם הבולטים בתפוצתם המרובה (כגון: זכורני, חוששני, תמהני), ויש מהם שבאו בהיקריות בודדות (בושני, צריכני, קובלני).
- א. כי בושני ונכלם (ר"ת, ספר הישר, ס' טז) – מאה 12. בושני מדברייך (רמ"א, ס' עא) – מאה 16.
- מובטחני בו שיקבל דברי (מהר"ם מרוטנברג, ח"ד, ס' תתקפב) – מאה 13.
- ומובטחני באדוני שימלא צביוני (ב"ח, כרך ב, ח"ג, ס' פח) – מאה 17.
- גוזרני עליך שתודיעני הכל (רא"ש, כלל כא, ס' ט) – מאה 13. גוזרני בנידוי חרם שמתא... (מהרש"ל, ס' צו) – מאה 16. גוזרני עליהם גורת התורה (מהר"י בירב, ס' נט) – מאה 16, מצרים. זכורני כשהייתי קטן (רשב"א, ח [מיוחס לרמב"ן], ס' רס) – מאה 13. וזכורני שבא מעשה לידי (ריטב"א, ס' קנא) – מאות 13–14. וזכורני לפני כמה שנים (תרומת הדשן, ח"ד, ס' רמ) – מאה 15.
- כי מוחזקני בו שהוא בקי בלשון חכמים (ר"ת, ספר הישר, ס' יט) – מאה 12. ומחזקני (צ"ל: מוחזקני) בו שדבריו מזוהדי ומשונגי (חת"ם סופר, ח"ה, ס' צא) – מאות 18–19.
- וחוזרני בי ואומר אני... (מהר"ה אור זרוע, ס' רכא)¹ – מאה 13. וחוזרני על דברי הראשונים (מהר"י וויל, ס' יב) – מאה 15.
- וחוששני בדבר משום חליצה (שו"ת מהר"ק, כרך א, שורש קב) – מאה 15. חוששני לדברי חכמים (שו"ת אלשיך, ס' קד) – מאה 16. וחוששני שיש בו תערובת איסור (הרב קוק, דעת כהן, ס' רלב) – מאה 20.
- דיכולני לומר, דאחרים... (רשב"א, כרך ד, ס' צו); דיכולני לפרש (אור זרוע, ס' נב) – מאה 13. לא יכולני לבאר לך שאלה זו יפה (תרומת הדשן, ח"ב, ס' קיב) – מאה 15.
- 1 נמצא עוד 10× בצירוף 'וחוזרני בי', כפי שמופיע בתלמוד (סנה' קי, ב – דפ"ר). ראה לעיל בסעיף על הברייתות המוקבלות.

הפועל בבינוני

ומעידני עלי שהיה מחלוקת בינו ובין הרב (רדב"ז, ח"א, סי' קצז) – מאה 16. מעידני עלי שמים וארץ שכל ימי לא עסקתי... (רמ"א, סי' ז) – מאה 16. מעידני שזה לי קרוב לשלשים שנה שאני יושב... (חת"ם סופר, ח"ה, סי' עג) – מאה 19. עכ"פ צריכני לסור אל משמעתם (שו"ת מהרי"ק, כרך א, שורש קב) – מאה 15. ביום הכפורים חולה אומר צריכני לאכול (רדב"ז, ח"ד, סי' טו) – מאה 16. מקובלני מרבתי שכל איסור והיתר... (אור זרוע, סי' מ) – מאה 13. מקובלני ממורי מהר"ר מולין (שו"ת מהרי"ק, כרך א, שורש קסט) – מאה 15. מקובלני שצריכה שלא תרוק כלל (מהר"י ב"ל, כרך ב, סי' יא) – מאה 16. מקובלני שהיא הלכה למשה מסיני (הרב קוק, משפט כהן, סי' צו) – מאה 20.

אך קובלני על חתנך ר' אליעזר (ר"ת, ספר הישר, סי' ד) – מאה 12. תמהני אני בשאלה זו $2 \times$ (שו"ת הרמב"ן, סי' לה וסי' עז) – מאה 13. ומיהו תמהני במה שהביאו ראיה... (ריטב"א, סי' מג) – מאות 13-14. תמהני מאד אם יצאו דבריו אלו מפיו הקדוש (רמ"א, סי' קיג) – מאה 16. תמהני מדוע לא הביא דבריו הט"ז (שו"ת מהרש"ם, כרך ג, סי' קפג) – מאה 19.

ב. מצאנו עוד, כי יחד עם הג"ל עלו וצמחו בספרות זו צורנים חדשים נוספים בכינוי אנקליטי, שלא גילונים בלשון-חכמים. ביניהם כאלה שמתועדים במילונים כפרי יצירתה של העברית החדשה, כביכול, ובעליהם לא ידעו על מציאותם המוקדמת. ויש מהם המופיעים במילונים (אם מחבריהם רשמו צורות אלה כלקסמה עצמאית או פתת-לקסמה) ללא שום תיעוד בצדם, לאמור שהם נהוגים בעברית החדשה המדוברת.

שישה מן החדשים ידועים מן העברית החדשה, אך תולדתם לפי זה קדומה הרבה יותר (מאות 13-19), ואין הם מוכרים מלשון-חכמים: כמדומני², זוכרני³, חושבני⁴, מוכרחני, סבורני⁵, מסופקני.

וכמדומני בלשון אשכנז (לקט יושר, ח"ב, עמ' 53) – מאה 15. כמדומני שלא באו דברי עדיין (חת"ם סופר, ח"ז, סי' כ) – מאה 18. וכמדומני שאין יסוד לשמועה זו (הרב קוק, דעת כהן, סי' רלו)⁶ – מאה 20.

וזוכרני מכבר, שנועדו יחדיו חכמי טוליטולה (רא"ש, כלל מה, סוף סי' כד) – מאה 13. וכן זוכרני שהשיב לי מכת"ן (רמ"א, סי' קיג) – מאה 16.

זה היה חושבני בין שלש לארבע שעות (חת"ם סופר, ח"ה, סי' ד) – מאה 18. וחושבני שגם דברי יעלו לרצון לכת" (הרב קוק, משפט כהן, סי' קיד) – מאה 20.

מוכרחני לומר כן (מהרש"ל, סי' כב) – מאה 16. מוכרחני לחוות דעתי (הנצי"ב, משיב דבר, ב, סי' כב) – מאה 19. ומוכרחני לקצר... מאד (הרב קוק, עזרת כהן, ב, סי' י) – ועוד אצלו $14 \times$.

2 בלשון חז"ל נמצא: כמדומה אני (בדפוס), ובכתבי-יד רגיל יותר: כמדומה לי, כמדומה הייתי. לאבן-שושן דוגמה מעברית חדשה בלא כ"ף: מ' דומני שיש בך (קבק, "במשעול הצר", עמ' 315), ואחת בנקבה: כמדומתני שהיה כאן אדם (ענון, "אורח", עמ' 363). וראה להלן הערה 9.

3 "כנעני הוא היחיד, שמתעד במילונו (עמ' 1405) צורן זה, 'זכר' בבינוני פועל עם כינוי נושאי חבור, אך כולם מספרות חדשה (סוקולוב, שלונסקי ועוד).

4 על אף שכיחותו בימינו אינו רשום צורן זה אצל בן-יהודה או אבן-שושן, אך הוזכר אצל "כנעני ללא שום תיעוד. וראה ענון: חושבני שהוא נשתלשל ("שירה", עמ' 536).

5 בלשון חכמים שכיח "סבור הייתי". אין תיעוד לגיל אצל בן-יהודה או אבן-שושן. לי כנעני תיעוד אחד, שלא הוברר לי מקורו (ימיהביניים?).

6 מצורן זה נרשמו קרוב ל-20 מובאות, אך רובן מן הקרובות לתקופתנו או מן המאה הנוכחית.

מנחם מורשת

וסבורני שכך ראיתי את מורינו וציל (אור זרוע, סי' רמד) – מאה 13. אצלו עוד × 10.
וסבורני שכן דעת רב האי גאון בוז (רשב"א, ח' מיוחס לרמב"ן, סי' כד) – מאה 13.
וסבורני שקנס את היהודי (מהר"ם מרוטנברג, כרך ד, סי' קלז) – מאה 13.
וכמה ספקות מסופקני בדבריכם (מהר"ם מרוטנברג, כרך ד, סי' רלז) – מאה 13. כי מסופקני
בדברי הרמב"ם (תשב"ץ, ח"ג, סי' רו) – מאות 14–15, צפון אפריקה. אולם מסופקני, אם כן
שגיאת דפוס (וינברג, שרידי אש, כרך ג, ח"א, סי' ח) – מאה 20.

ג. ראויים לציון עוד שלושה צורנים, שאף הם אינם ידועים כלל מספרות חז"ל, אך גם לא מצאתי להם
עדות לשימוש בעברית החדשה. מכל מקום אין הם רשומים במילונים הקיימים (פרט לאחד). השלושה
הם: מבקשני, מכירני, מחויבני? מספר השימושים הוא מצומצם, ונוכל לרשום את כל המובאות:

ומבקשני ממנו, אל אישמיני על שלא פרשתי... (מהר"ם מרוטנברג, ח"ד, סי' תתצא) – מאה 13.
מכירני בו, ושמה אחר היה (ריב"ש, כרך א, סי' שעז) – מאה 14. כלומר מכירני חתימת עדים
(ש"ת ראני"ח, ח"א, סי' לב) – מאה 16.

ומחויבני בכבודו ומוראו כמורא שמים (חוט המשולש [חיים מוולח'ין], ח"א, סי' ט) – מאות 18–19.
ומחויבני בכבודו ומוראו כמורא שמים (ע' יוסף, יביע אומר, כרך ד/א, סי' א) – מאה 20.

3. בעברית החדשה

א. להשלמת התמונה בתחום זה נציין, כי בהתאם לכל האמור נותרו לנו כתולדת העברית החדשה
(לפי המצאי בשלב הנוכחי) ארבעה פעלים חדשים בלבד. שניים מהם רגילים גם בדיבור:
בטוחני, דומני, ושניים אחרים מצויים בספרות בלבד ואינם שגורים בדיבור: יודעני, רוצני.
בטוחני – רשום אצל אבן-שושן בלא תיעוד. בלשון חז"ל רגיל: בטוח אני, מיבטח אני (בדרך האנא-
ליטית). רק פעם אחת מצאנו: מובטחני⁸.

דומני – ראה אבן-שושן, ערך 'דומה', עמ' 407, ואין אצלו תיעוד. נביא כאן מובאות, למשל, משיי
ענגון: דומני שאתה כבר עמדת ('שירה', עמ' 1463), ודומני שדבר זה יהיה לנחת רוח
('מעצמי', עמ' 35), דומני שביררתי את ענייני ('פתחי-דברים', עמ' 163 ב).
יודעני – הוכר אצל אבן-שושן, עמ' 941, והוא מתעד: יודעני יפה (ויסלבסקי, 'יחידים', עמ'
125), וכן: ויודעני הרבה (ענגון, 'כפות', עמ' קעג). ומצאתי עוד: יודעני שאין
ניחומים ליתום ולא למנה (ל' אשכול, 'המלחמה', תשכ"ז)⁹. שיודעני מנהג התלמידים
(פוצ'י, 'איה הגייגית', 1969, עמ' 12). ודאי יודעני, הוא משיב (מ' ליפסון, עמ' 206, ראה
להלן, הערה 14).

רוצני – אינו רשום במילונים, אך אצל י' כנעני עצמו מצאתי: רוצני לרמוח כאן ('אוצר הלשון-
העברית', מבוא, עמ' כג, סימון 158), וראה: רוצני מאוד למנוע מכם (פוצ'י, שם, עמ' 12).

7 י' כנעני, 'אוצר הלשון העברית', עמ' 2777, מביא הדגם יחיד לצורן זה ממקור קדום יותר:
מחויבני חטאת (רשי, יומא פ, א). אבל מצאנו ממקור חז"ל: מחייבני (בפיעל). ראה לעיל,
סעיף ה.

8 ראה לעיל בסעיף על הברייתות המוקבלות (גיטין נח, א).

9 מצאנו פעם אחת בש"ת: לא היה כדאי, דומני (וינברג, 'שרידי אש', ב, סי' קלד), אך גם הוא
בן המאה ה-20. [האות לאחר המספר בציון כתבי ענגון, כאן ולמעלה בהמשך, מסמנת את המ-
קום בעמוד: חלק עליון, אמצעי, תחתון].

10 בסיום מכתבו לרמטכ"ל דאו, יצחק רבין, במבוא הספר דלעיל, תל-אביב, יולי 1967.

הפועל בבינוני

ב. בלשון בת-ימינו, הספרותית או המדוברת, משמשים רק כ-10 צורנים, הנחשבים לירושת לשון חכמים או אחרים נוספים שעלו במאות הקדמות (ראה לעיל, נספח 2א, מספרי השו"ת). כשהעברית לא היתה חיה. לפי זה ברור, כי רבים אחרים מאלה שהיו מצויים בלשון חכמים נעלמו מלשונו כיום. אף-על-פי-כן מצאנו אחדים מהם בשימוש אצל שיי ענון, והריהם כחיקוי מובהק של לשון חז"ל או של הלשון הרבנית. ההדגמות שוביא הן מספריו האחרונים, שהופיעו מעובונו.

בושני לומר שאני שליח ציבור (מעצמי, עמ' 407 א). יכולני לגלות (שם, עמ' 51 א), יכולני לבוא לידי יאוש (שם, עמ' 64 ב), יכולני לומר לך (לובלין, עמ' 128 א). צריכני לחזור לעבודתי (שירה, עמ' 342 א), שדבר זה צריכני לומר (שם, עמ' 480, וראה שם, עמ' 536 א), וצריכני להודרו (פתחי-דברים, עמ' 48 א).¹² תא בני לידע (כפות, עמ' רצא) – לפי אבן-שושן.

רגיל הוא להשתמש גם בצורנים השכיחים בדיבור: ומובטחני בו (מעצמי, עמ' 215 א), ובנקבה: מובטחני שאף את אינך יודעת (פתחי-דברים, עמ' 62 ב). זכורני פעם אחת (מעצמי, עמ' 27 א), זכורני כשקרא בתורה (שם, עמ' 55 ב). 'חושבני' (לעיל, הערה 4). וחוששני שמא דבקה רוחו ברוחי (שירה, עמ' 402 למטה). אבל חוששני שלא למדתי כל צרכי (מעצמי, עמ' 87 א). תמי הני אם יהו ממנו (פתחי-דברים, עמ' 92 ב).

עם זאת אין הוא נמנע משימוש גם בצורות האנאליטיות, כגון: מובטח אני (לפנים, עמ' 103 ב), זכור אני (מעצמי, עמ' 80 א), חושש אני (מעצמי, עמ' 232 ב). ולאחרונה אפשר להזכיר שימוש בצורות אלה כשעשוע אמנותי בידי ע' הלל בשיר לילדים:¹³ "עצובני, גמוכני ומלוכלך", "מלוכלכני, מוחנני ומצוברח", "עלובני, עצובני" (= עצוב אני, גמוך אני וכו'). ועתה נתקלתי במקרה נוסף חריג, אך ראוי להיזכר: אוה בני אש אוה בני דליקות (מ' ליפסון, תרנ"ב).¹⁴

4. אחרית דבר

מכל התקופות שהוזכרו במאמרנו רשמנו בסך-הכל 34 צורות¹⁵ מן הסוג הנידון. מסתמן בבירור, כי המשותף בכל הצורנים שנמצאו הוא, כי רובם ככולם (פרט לשניים) הם מסוג פועלי תחושה, מחשבה או מצייוני מצב – הווי אומר פעלים עומדים (סטאטיים). לפיכך אפשר להבין, שהעדר סכנת ההתנגשות עם הצורנים בסופית-ני ככינוי מושאי (ראה בפתיחה) הועיל לצמיחתם בתקופת חז"ל ואולי אף בתקופות שלאחריה.

- 11 וראה גם למעשה מתיים נחמן ביאליק: יכולני להראות באצבע (ספיח, פרק יג).
- 12 ואבן-שושן מתעד ממנו גם בנקבה: שצריכתי לתקן את דברי (האש, עמ' שכא).
- 13 ע' הלל, 'מעשה בשטיח', בספרו 'פרת משה רבנו', הוצאת עם-עובד, תל-אביב, תשל"ז, עמ' 4-6. תודתי נתונה לגב' מ' זמלי על שהפנתה את תשומת לבי למקור זה.
- 14 מ' ליפסון בתרגום ספרו של י' בשביס-זינגר, 'השטן בגוריי', ת"א, תשי"ג, עמ' 180, וראה גם לעיל ב'יודעני'.
- 15 לא מניתי בזה את הדוגמות הנ"ל (הערות 13-14), שגולדו לצורך השיר בלבד, או בדרך מקרית לצורך תרגום, כמו גם: משוכנעני, שהבחנתי בה מעל גבי מסך הטלוויזיה בתרגום לסרט זר. עם כל זאת אפשר להיווכח, כי גם נוספים אלה משתייכים לסוג שלמעלן.

מנחם מורשת

רשימת קיצורים שכיחים במאמר זה

ד"ו	- דפוס ונציה	לח"א	- לשון חכמים א (תנאים)
דפ"ר	- דפוס ראשון	לח"ב	- לשון חכמים ב (אמוראים)
כ"י	- כתב"יד	ליב'	- ליברמן
כ"א	- כ"י אוקספורד	ספ-ב	- ספרי במדבר
כ"ו	- כ"י וינה	ספ-ד	- ספרי דברים
כ"י וט/ו	- כ"י וטיקאן 32	ע1א	- לשון התנאים גוסס ארץ-ישראל
כ"ל	- כ"י לונדון	ע1ב	- לשון ה"תנאים" גוסס בבל
כ"מ	- כ"י מינכן (מכילתא או בבלי)	ע2א	- לשון אמוראי ארץ-ישראל
כ"ע	- כ"י ערפורט	ע2ב	- לשון אמוראי בבל
כ"ק	- כ"י קאופמן (למשנה)	פ	- כ"י פרמה 138 (למשנה)
כ"ר	- כ"י רומי (לספרא 66, לירושלמי 133)	פדר"כ	- פסיקתא דרב כהנא (מהדורת מגדלבוים)
לו	- כ"י לז' (מתניתא דבני מערבא)	ת'	- תוספתא

